

VAROLUŐ SANCISI

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

OTTO

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

Gümüşhane’de doğdu (1968). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu (1989). Yüksek lisans tezini Hint-Alt kıtasındaki modernist hareketlerle ilgili olarak yaptı. Bu çerçevede İngiltere’de, School of Oriental and African Studies’de (SOAS) çalıştı. Doktorasını *Nesefti ve İslam Filozoflarında Allah-Âlem İlişkisi* adıyla verdi. Öğretim üyesi değişimi programı çerçevesinde Gregoryan Üniversitesi’nde (Roma) (2000-2001); Georgetown Üniversitesi’nde (Washington, DC) misafir öğretim üyesi olarak çalıştı (2003-2004). Profesör oldu (2005). Fulbright’la Birmingham Southern College’da öğretim üyesi olarak çalıştı (2007-2008). İngilizce İlahiyat bölüm başkanlığı yaptı (2010-2012). Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi’nde (Kazakistan) ders verdi (2013). Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü’nde lisans üstü dersler verdi (2014). TOBB ETÜ’de Siyaset Bilimi Bölümü’nde dersler vermektedir. Fulbright Türkiye Seçici Komisyon üyesidir. *Kelam Araştırmaları Dergisi*’nin baş editörlüğünü yapmaktadır. Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölüm başkanıdır. Yayımlanmış kitapları şunlardır: *Din, Birey ve Toplum* (1997), *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi* (1997), *Sosyal Teoloji: İnsanın Yeryüzü Serüveni* (1999), *İnsan Hakları Eğitimi* (2000), *Maturidi’nin Düşünce Dünyası* (ed. 2011), *Allah Tabiat ve Tarih* (2016), *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan* (2016), *Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar* (2016), *Kimliksiz Hakikatler* (2016), *Âdem’den Öncesine Dönüş* (2016), *Dini Anlama Kılavuzu* (2018), *Aydınlanmanın Keşif Araçları* (2018), *Nesefti ve İslam Filozoflarında Allah-Âlem İlişkisi* (2019), *Mâtürîdî: Kayıp Aydınlanmanın İzinde* (ed. 2020), *Hakikat, Hareket ve İnşa* (2021), *Tanrı’nın Gözbebeği İnsan* (2021).

İÇİNDEKİLER

İNSANIN YENİDEN VAROLMA HİKÂYESİ	9
1. Ortak İradeyle Kurulan İyi Yaşamlar	9
2. Göğün Kapılarının Ardına Kadar Açıldığı İnsanlar	10
3. Özgür Ben, Hareket ve Eylemlilik	12
4. İçkin Metafizik ve Dünyaya Aidiyet	13
5. Allah'ın İnanıp Güvendiği Bir Avuç İnsan	14
6. 'Bir Avuç İnsan'a Bağlanan Umut	16
YOLA, YOLDA OLANA, YOLDA OLMAYA DAİR	19
1. İnsanın İhtiyacı Olan Duygusal Şoklar	19
2. Yol Bize Ne Söyler?	21
3. Varlık ve Değer Zemini Olarak Sırât-ı Müstakîm	28
4. Değerleri İnsana Taşıyan Yol Olarak Sırât-ı Müstakîm	28
5. Kriz Çözücü Olarak Sırât-ı Müstakîm	29
6. Bir Olumsuzlama Olarak Sırât-ı Müstakîm	31
7. Etkin Bir Tarih Hamlesi Olarak Sırât-ı Müstakîm	32
8. Ölçsüzlüğün ve Değer Aşınmasının Reddi Olarak Sırât-ı Müstakîm	32
9. Müşrikliğe Reddiye Olarak Sırât-ı Müstakîm	33
10. Sırât-ı Müstakîm Talebi	34
11. İhdinâ Talebi, Ahlaki Eylemlerin Doğasını Bilme Talebidir	35
12. İhdinâ Niyazı, Bir Toplum Olma Talebidir	37
13. İhdinâ, Bir Direniştir	38
14. İhdinâ Talebi, Hatırlanma/Unutulmama Niyazıdır	39
KÖTÜLÜĞÜN SIRADANLAŞTIĞI BİR DÜNYAYLA BAŞA ÇIKMA	43

YAŞAMI KUTSAYAN ESTETİK RUHANİYET	65
1. Yaşamı Kutsayın ve Hayatı Dolu Dolu Yaşayın	65
2. Geçmişin Yükünü Asla Omuzunuzda Taşımayın	66
3. Karşılık Beklemeden İyilik Yapın/İhsanda Bulunun	70
4. Farklılıklara Saygı Gösterin	76
5. Filiz Veren Tohum İnsanlar Olun	89
6. Sevgiyi/Merhameti İlke Edinin	92

HERKESİ EŞİTLEYEN YASA:

ÖLÜM VE DÖNÜŞÜ OLMAYAN GÜN	97
1. Ebediyet Duygusu	97
2. Dönüşü Olmayan Gün	101
3. Ölüm: Herkesi Eşitleyen Yasa	105
4. Sıfır Zaman: Öldüğünüz An Dirildiğiniz Andır	107
5. Kıyametin Rengi	110
6. Kıyametin Saati	111
7. Kıyamet Habercileri	113

COĞRAFYA İNSANIN KADERİ DEĞİLDİR ..... 121 |

1. Coğrafya Kader Değildir	121
2. Kuzey ve Güney İslamı	123
3. Farklı Coğrafyaları Değiştiren-Dönüştüren Din	125
4. Tarih Nereye Akar?	130
5. Bugünün Açıklaması Geleceğin Tasarımı Olarak Tarih	131

HAK ARAMA MÜCADELESİNDE BİR KADIN ..... 139 |

1. Yasak Ağaç: Cinsiyet Üzerinden İnsanı Parçalamanın Eleştirisi ..	139
2. Kültür Kaderini İnsan Vicdanyla Mahkûm Eden Kadın	140
3. Peygambere Sitem, Allah'a Şikâyet	142
4. İki Dudak Arasında Kaderler	143
5. Kadın Aleyhtarı Kurala Dönüştürülen Bir Mizah	148

BUHRAN ZAMANLARINDA DİN ..... 151 |

DİZİN ..... 173 |

İNSANIN YENİDEN VAROLMA HİKÂYESİ

1. Ortak İradeyle Kurulan İyi Yaşamlar

İnsanlığın binlerce yıllık birikimine ve tecrübesine rağmen insan bugün ölçsüzlüğü ve değer aşınmasını¹ en yoğun haliyle yaşamaktadır: Sefalete, yoksulluğa, savaşımlara, çocuk istismarlarına, kadın cinayetlerine hülasa haklının/masumun güçlü tarafından, yasanın kanun tarafından ele geçirilişine; en yücelere çıkarılan insanın² en aşağılara düşüşüne³ tanık oluyoruz. Onca birikimiyle ve tarihe tanıklığıyla insan bütün bu olup bitene nasıl müdahale edebilir? İnsan tarihin önümüze getirip koyduğu sonuçlara maruz kalmanın ötesine geçip sebeplere etki eden bir özneye nasıl dönüşebilir? Çözülmüş/tükenmiş insanlara nasıl hayat iksiri olabilir? Herkesin tanıdığı ama hiç kimsenin anlamadığı insanı yeni bir dünyanın kurucusu olarak yeniden nasıl konumlandırabiliriz?

¹ Kur'an'ın 'ıvec olarak adlandırdığı insanın düşüş hâli. *İvec*, insanı köleleş-tiren değerlerin kümelendiği bir terimdir: Keder, acı, kin, tiksinti, korku, kaygı, yönsüzlük, kararsızlık, umutsuzluk, acı(n)ma, kızgınlık, kıskançlık, aşağıla(n)ma, utanç, içine çökme, ölke, intikam, zulüm, hırs, kin, bunların başlıcalarıdır (18/Kehf, 1).

² 17/İsrâ, 1.

³ 96/Tin, 5-6.

Yeni bir yaşam farklı hakikat iddialarının güçlü birlikteliğiyle, birbirine güveniyle ve uzlaşısıyla kurulabilir. Hakikat kendini böyle bir iletişimde ve müzakerede açığa vurur. Birlik ruhunu yaratan ortak amaç, içinde bulunduğu ana insanı tutuklayan zamanı ve mekânı aşma imkânını içinde barındırır. Bütün iddiaların siperlerinden ve korunaklı kalelerinden çıkıp birlikte var ettiği bir dünya, siperlerinde birbirini yok etmek için bekleyen bir dünyayı ortadan kaldırmannın en etkin yoludur. Bu yeni dünyayı, kapalı rahimden çıkmak için can atan gerçekler kuracaktır. Uyuşuk balıklarla dolu bir göle atılan bir avcı balık oranını düzenini nasıl bozup yeniden kuruyorsa, yeni hakikatler mevcut dünyamızı yeniden kuracak ve bize yeni imkânların kapısını aralayacaktır. Ya birlikte mümkün yeni bir dünyaya ruh vereceğiz ya da tarihin birbirini yok etmeye ayarladığı bir ruhla yokluğa sürükleneceğiz ve yıkıntılarıyla ve yıkılmışlıklarıyla tarihe dâhil olan halkların arasına karışacağız.

2. Göğün Kapılarının Ardına Kadar Açıldığı İnsanlar

Kur'an ortak iyiyi birlikte kurma iradesini gösteren insanlara göğün kapılarının ardına kadar bereketle açılacağını, yer-yüzünün bu insanlar için bereketli bir yuvaya dönüşeceğini bildirir.⁴ Türkçede kullandığımız bereket, tebrik, mübarek kelimeleri aynı köke sahiptir. Bereket, iyi olanın süreklilik, değer ve saygınlık kazanmasını ifade eder. İnsan muhayyilesi Mezopotamya'da İhtar'ı, Anadolu'da Kibele'yi, Roma'da Venüs'ü bu bereketin sembolleri olarak üretti. Kur'an göğün ve yerin berekete kaynaklığını insanlara bağlar: "İnsanlar Allah'a inanırsa, Allah'a karşı muttaki olurlarsa, O'nu ya-

⁴ 7/A'raf, 96.

lanlamazlarsa göğün kapıları ardına kadar bereketle açılır. Aksi takdirde bütün çabaları yok oluşlarını hızlandırır ve kendilerine açlık ve korku elbisesi giydirilir.”⁵

Bu ayette geçen ifadelerin fenomenolojisine dikkatinizi çekmek isterim: Allah’a iman, insanların birbirine imanına/güvenine kaynaklık etmelidir. Allah’tan korkmak, insanların hakkına/hukukuna tecavüz etmekten korkmayı zorunlu kılmalıdır. Allah’ı yok saymayı kınamak, kendinden başkasını ötekileştirip yok sayan ırkçı faşist zihniyetin kınanmasını gerektirmelidir. Kutsal bir kitap ancak insanların yaşamlarını koruyup kutsadığı ölçüde kutsaldır. Kitap kutsallığını Allah’tan aldığı kadar, haklarını ve özgürlüklerini koruduğu insanların ona karşı duydukları saygıdan da almalıdır. Her işine Rahman Rahim olan Allah’ın adıyla başlayan mümin, Allah’tan umduğu merhameti/sevgiyi hemcinslerine de göstermelidir; yaşam sahibi her varlığa, nefes alıp veren her canlıya faydasının dokunması en temel yaşam ilkesi olmalıdır. Zira “Ancak *insanlara* faydası dokunan şey, yeryüzünde kalıcı olabilir.”⁶ Dinin hayat dini olması ancak böyle mümkün hâle gelir.

Bu durumda hayat her birimizi ‘insanlara/insanlığa fayda’ sağlayıp sağlamadığımız gibi somut bir gerçek üzerinden imtihan etmektedir. Varlığımızla, insanlığımızla imtihan ediliyoruz. İmtihan, başımıza gelen kötülöklere sabretmek olarak anlaşılıyor. Öyle değil. İmtihan, kötülöklere kökünü kazıma mücadelesidir. O kötülöklere kimsenin başına gelmemesi için insani duyarlılığımızı artırmaktır. Dinine, diline, ırkına bakmadan her insan tekinin başına gelen bir trajediyi insan olmanın gereği olarak iliklerine kadar his-

⁵ 16/Nahl, 112.

⁶ 13/Ra’d, 17.

setmek, aynı acıya ortak olmaktır. Mevcut ne varsa ondan daha iyisini herkes için arzu etmektir.

3. Özgür Ben, Hareket ve Eylemlilik

İnsan doğasının hareket, dinamizm ve eylemlilikle karakterize olması, her an kendini yenileyen varlığa ayak uydurma zorunluluğundandır. Bu eylemlilik hali, insanın varlık karşısında tam bir “ben” olmasını sağlar. Ben olmak, M. İkbâl’in ifadesiyle, ikinci defa doğmaktır. Bu doğmada, birinci doğumda olduğu gibi ağlama yoktur, gülme vardır; arama yoktur, bulma vardır. Burada sessiz sakin seyretme yoktur, her yöne taşma vardır. İnsan bu dinamizm ve eylemlilikle varlığın akışına eşlik eder, varlığın yapıcı bir parçası olarak hayata katılır.

Bütün işler, oluşlar, çabalar hayatın içinde gömülü olan anlamları, amaçları, potansiyelleri ortaya çıkarmaya dönüktür. İnsanın içine bu gayret ve hareket kodlanmıştır. Hareket ve eylemlilik nasıl hayatın karakteri ise hareketsizlik ve eylemsizlik de ölümün ve yok oluşun karakteridir. Hayatın saçma ve anlamsız olduğu bunun için de sürdürmeye değmeyeceği yargısı insanı hareketsizliğe iten en ölümcül duygudur. Bu duygunun insanda yarattığı ilk hâl, içe kapanma ve eylemsizliktir; hayata hiçbir şekilde katılma hissidir. Bu temassızlık halinin insanı ittiği bütün eylemleri durdurma kararı, onu en büyük eylemin, intiharın eşliğine getirir bırakır.

Benlik duygusu insanda arzuların, uğraşların, emellerin, gayretlerin, kararların, hareketin ve kişilik gelişiminin dinamik merkezi olarak yer almaktadır. Böyle bir ‘ben’in örnek modeli olarak İkbâl, Hz. Peygamber’i, küçük bir pınardan fıskıran, sonra ruhani kuvvetleri sayesinde bütün ırmakları ve nehirleri kucağına alan ve muazzam bir zaferle hepsini

YOLA, YOLDA OLANA, YOLDA OLMAYA DAİR

*“Kirlenen temizlenmeye,
kaybolan yol gösterene ihtiyaç duyar”*

1. İnsanın İhtiyacı Olan Duygusal Şoklar

İnsan bir iletişim varlığıdır. Bu yönü onu kendi dışındaki bütün varlıklara açık hale getirir. Bu şu demektir: Gözünüzü açtığınızda gördüğünüz her nesne, kulak verdiğiniz her ses aslında sizde var olan bir duyguyu ya harekete geçirip açığa çıkarır ya da baskılayıp üstünü örter. İçinizdeki umudu yeşerten de bir sözdür, kaygılarınızı ve korkularınızı harekete geçiren de.

Öyle insanlar vardır ki her söze açıktırlar. Zihinlerinde veya duygu dünyalarında bir denetleme mekanizması yoktur; söylenen her söz gelir zihinlerine veya duygu dünyalarına oturur. “Sözü dinleyip de en güzeline uyanları müjdele...”¹ ayeti, her sözü olana kulak vermenin edep gereği olduğunu bildirmekte ama her söze tabi olmanın da yıkım sebebi olduğu yönünde uyarıda bulunmaktadır.

¹ 39/Zümer. 18.

Allah elçisinin “Söz büyüdür” hadisi de, bir yandan sözün etkisine dikkat çekerken diğer taraftan da her söze kulak vermemek gerektiği yönünde uyarıda bulunmaktadır.

Öyle insanlar da vardır ki onlara hiçbir söz nüfuz edemez. Bazen kendine yeterlik duygusu, bazen aşağılık kompleksi, bazen söylenen sözün konumlarını sarsacağı endişesi, söylenene sağır kesilmelerine sebep olur.

Kur’an insanın iletişim varlığı olduğu gerçeğinden hareketle, duygu ve düşünce dünyasında kök salan umut, kaygı, korku, sevinç, acı, hüzün gibi bütün hisleri insanla iletişiminde harekete geçiren bir dil kullanır. Güçlü bir duygusal şok yaratarak muhatabı harekete geçirmek Kur’an’ın baş vurduğu bu yöntemlerden biridir. Kur’an’ın mecazi anlamları duygu dünyasını harekete geçirmeye yöneliktir. Bu mecaz bazen “Allah korkusundan yuvarlanan bir taşır:

“Bütün bunların ardından kalpleriniz katılaştı; taş gibi hatta daha da katı hâle geldi. Zira öyle taşlar vardır ki bağrından ırmaklar fışkırır; yanlır da sulara yol verir. Öyle taşlar vardır ki Allah’ın haşyetinden harekete geçip yuvarlanır.”²

Bazen “İnsanların kıyısından alındığı ateşli bir uçurumdur:”

“Hep birlikte Allah’ın ipine sarılın, parçalanmayın. Allah’ın size verdiği nimeti hatırlayın: Siz birbirinize düşman iken kalplerinizi uzlaştırdı da O’nun lütfu sayesinde kardeş oldunuz. Ateşli bir uçurumun kenarında iken sizi oradan alıverdi.”³

Bazen insanın hiçbir şekilde ölümden kaçamayacağını anlatan “Göğe yükselen kuleler”dir.

² 2/Bakara, 74.

³ 3/Âl-i İmrân, 103.

“Nerede olursanız olun, ölüm gelip sizi bulacaktır, göğe yükselen kulelerde olsanız bile.”⁴

Yol'a, Yolda Olana, Yolda Olmaya Dair

Hemen hemen bütün dinlerin Allah-insan ilişkisinde bir iletişim unsuru olarak yol mecazına başvurdukları görülür. Kur'an'ın açılış suresi Fâtiha da yol mecazıyla başlar. Ancak Kur'an, sadece yoldan değil dosdoğru (*müstakîm*) olan bir yoldan ve inananların bu yola olan talebinden (*ihdinâ*) bahseder.⁵ O halde; yol/*sırât* nedir? Dosdoğru yol/*sırât-ı müstakîm* nedir? *Sırât-ı müstakîm*'i talep eden insanı bu kapağa getiren nedir?

2. Yol Bize Ne Söyler?

Yol/*sırât*, insanı yol gösteren değerlerle ve bu değerlerin beslediği yaşam ilkeleriyle çerçevelenip sınırları belirlenen bir rotadır. Bu rota, karanlık denizlerdeki kurtuluş fenerleri gibi, yolda olana güvenli bir yolculuk sunar. Zorluklara sabır ve amaca sadakat, bu yolculuğun seyir değerleridir. Yeter ki uzak deniz yolcusu rotasını sağlam tutsun; konakladığı diyarlara gömdüğü hayallerini gerçekleştireceği karaya çıkış günleri yakındır.

Yol, İhtiyaçtır

Yol, düşünce ve eylemde daha iyiyi var etme iradesinin insanı yönlendirdiği ruhsal ve bedensel bir ihtiyaçtır. Her zaman daha doğrunun, daha iyinin ve daha güzelin peşinde olma ihtiyacının insanı zorunlu olarak soktuğu bu rota, *sırâttır*.

İhtiyaç, istekten farklıdır. İhtiyaç, güvenli, sağlıklı ve

⁴ 4/Nisâ, 78.

⁵ *İhdinâ's-sırâte'l-müstakîm*

kaliteli bir yaşam için zorunlu olan her şeydir. İçinde bir amaç ve anlam barındırır. Karşılınmayan bir ihtiyaç, yoklukla ve yoksunlukla sonuçlanır. Ruhsal ve bedensel olarak ölüme götüren her süreç, karşılınmayan bir ihtiyacın sonunda gerçekleşir.

Toplum içinde insan olarak yaşam sürebilmenin bir maliyeti vardır. Bu maliyet karşılınmadığında elimizde insanlığımızın büyük bir kısmı kayıp gitmiş demektir. Yarım hale gelmişizdir. Muhtacdır. Yoksulluğun gelip yerleştiği kuru bedenlerden ibaretizdir. *Yol/sırat*, içinde yaşadığımız toplumu her zaman bu insan maliyeti açısından sorgulamaya götüren acil bir çağrıdır. Toplumun her bir ferдинin; yeterli gıdaya ve suya erişme imkânı, başını sokacağı bir evi, yarınından endişe duymayacağı bir işi, güven içinde yaşayacağı bir çevresi, hastalığında rahatça erişebileceği sağlık hizmetleri, çocukluğunu güvenle geçirebileceği bir ortam, başka insanlarla kuracağı anlamlı ve güvenli ilişkilerle kendini yetkinleştireceği insani bir çevre bu ihtiyaçların en temel olanlarıdır. Bu ihtiyaçların karşılınmadığı bir toplumsal düzenin sevgi, merhamet, güven, huzur, esenlik gibi üst değerleri var etmesi mümkün değildir.

Yol, Umuttur

İnsan umut varlığıdır. Hayatın kendisine vereceğinden emin olmadıklarını bile varlığının bir parçası yapma arzusundadır. Kendisinin hak ettiğinin ötesini ummasını sağlayan ayrı bir iletişim kanalının işlemlerini bekleyendir. Emin olma hali, arzuyu öldürdüğü ve yetinme içerdiği için yıkıcıdır, bitiricidir. Hep daha iyiyi bekleme yani umut insanı varlığa bağlar. Böyle bir insan bir şeye karşı duyduğu arzuyu gerçekleştirme ya da hoşnut olmadığı bir hâlden kurtulmak için hemen harekete geçer. Her iki durumda da hareket ve